

AYBEK
MUSA TAŞMUHAMMED OĞLI
(1905-1968)

YARD. DOÇ. DR. ERTUĞRUL YAMAN*

Çağdaş Özbek edebiyatının önde gelen edebî şahsiyetlerinden birisi olan **Musa Taşmuhammed Oğlu (Aybek)**, 1905 yılında Taşkent'te dünyaya gelmiştir. 1922-1925 yılları arasında Taşkent Pedagoji Teknik Okulu'nda okumuştur. Daha sonra ise, eğitimini Orta Asya Devlet Üniversitesi'nde sürdürmüştür. Ayrıca Leningrad'da bir enstitüye de devam etmiştir. 1930 yılında Orta Asya Devlet Üniversitesi'ni tamamlayıp yüksek okullarda ekonomi dersleri vermiştir.

1945-1949 yılları arasında Özbekistan Yazarlar Birliği'nin başkanlığını ve "*Şark Yulduzi*" adlı edebiyat dergisinin yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. 1940'lı yıllarda bilim adamı ve yazar olarak büyük şöhret kazanan Aybek, 1943 yılında Özbekistan İlimler Akademisi üyesi olmuştur.

Aybek, edebiyat dünyasına 1920'li yıllarda yayımlanan "*Tuyğular*" (Duygular) ve "*Köngil Neyleri*" (Gönül Neyleri) adlı şiir kitaplarıyla girmiştir. Şair, bu kitaplarda yer alan şiirlerinde halkın gücüne ve kuvvetine olan inancını anlatmıştır. 1930'lu yıllarda arka arkaya yayımlanan "*Dilber Devr Kızı*", (1931), "*Öç*" (1932), "*Bahtıgül ve Sağındık*" (1933), "*Temirçi Cora*" (1933) gibi eserler, şairin önemli şiir kitaplarıdır. Şair, bu dönemde yazdığı bazı şiirlerinde hayatın ebediliğini ve vatanın güzelliklerini terennüm eder.

Aybek'in şiirlerinde vatan kavramı ve Özbekistan önemli bir yer tutar. Bu özellik, şairin ilk eserlerinden başlayıp ömrünün sonuna kadar devam eder. Bilhassa İkinci Dünya Savaşı yıllarında yazdığı şiirlerinde vatan duygusu en parlak ifadesini bulur. Okuyucunun kalbine mukaddes vatan duygusunu yerleştiren, vatan sevgisini öğreten şair, Aybek olmuştur.

Şair, savaş yıllarında yazdığı "*Yigitlerge*" adlı şiirinde tarihî olaylara dayanarak eski Türkistan'ı över. Türkistan'ın istiklâli için mücadele edenlerin çektiklerini okuyucuya tanıtarak bugünkü torunları için örnek gösterir.

Aybek, roman sahasında da büyük eserler vererek Özbek roman sanatının gelişmesine hizmet etmiştir. 1938'de yazdığı ilk romanı "*Kutluğ Kan*" (Kutlu Kan), 1940'ta yayımlanır. Romanda Özbeklerin Çar'ın istibdadına karşı müca-

* Gazi Üniversitesi, Meslekî Eğt. Fak.

delesi hikâye edilmiştir. Özbek halkının 1916'daki bağımsızlık isteği, bu romanda gerçek ifadesini bulmuştur. Yayımlandığı sırada büyük akisler uyandıran roman, başka dillere de tercüme edilmiştir.

Aybek'in en büyük eseri, "*Nevâiy*" adlı romandır. Yazar, bu eserini uzun bir hazırlık devresinden sonra kaleme almıştır. Ali Şîr Nevâyî'nin hayat hikâyesinin anlatıldığı "*Nevâiy*" romanı, büyük şairin Semerkand'dan Herat'a dönüşü ile başlar. Aybek, şair Ali Şîr Nevâyî'nin faziletlerini, yurduna ve milletine ettiği büyük hizmetleri, romanının temel konusu sayar. Şairin hayatını, vatanın ve milletin kaderiyle beraber hikâye eder. Bu sebeple, "*Nevâiy*" romanı tarihî bir romandır.

Romanda, Nevâyî ile beraber Sultan Hüseyin Baykara, şair Abdurrahman Câmî, Hadicebegüm gibi tarihî şahsiyetler de okuyucuya tanıtılır. Bunlardan başka Sultanmurad, Dildâr, Arslankul, Zeyniddin, Toğanbek gibi tarihin kaydetmediği ikinci derecede kahramanlar, eserin şahıs kadrosunu meydana getirir. İkinci derecedeki kahramanlar, şair Ali Şîr Nevâyî'nin kuvvetli bir şekilde tanıtılmasına yardımcı olmak üzere seçilmişlerdir.

Aybek, romandaki tarihî şahsiyetlerle Nevâyî arasındaki ilişkileri tarihî delillere dayandırır. Aynı şekilde romanın geçtiği devrin iyi yönlerini ve aksayan taraflarını da yine tarih bilgilerine müracaat ederek anlatır. Yazar, romanda, halkın geleceğe olan inancını daima muhafaza edeceği mesajını vermeye çalışır. Bu sebeple roman, geleceğe ait ümitler etrafında döner. "*Nevâiy*" romanı, büyük şair Ali Şîr Nevâyî'nin ibretlerle dolu hayatını anlatan ilk önemli eserdir.

Aybek, bu romanından sonra, ömrünün son yıllarında yine şair Nevâyî hakkında halk arasında anlatılan rivayetleri dikkate alarak "*Güli ve Nevâiy*" adlı uzun manzumesini yazmıştır.

Yazarın "*Kuyaş Karaymas*" (Güneş Kararmaz), "*Altın Vâdiyden Şebedeler*" (Altın Vadiden Esintiler), "*Uluğ Yol*" (Ulu Yol) romanları ile "*Nur Kıdırıp*" (Nur Arayıp), "*Balalik*" (Çocukluk) adlı uzun hikâyeleri de Özbek edebiyatı için önemli eserlerdir. Bilhassa "*Nur Kıdırıp*" hikâyesi, diğerlerinden ayrı bir öneme sahiptir. Bu hikâyede, Pakistanlıların istiklâl mücadelesi anlatılır. Hikâyenin kahramanı Ahmed Hüseyin, bütün ömrünü halkın refah ve mutluluğu için, istiklâl için feda eden bir vatanseverdir. Aybek, Ahmed Hüseyin'in şahsında Pakistanlı aydınların istiklâl mücadelesini anlatır. Hikâyenin "*Kutluğ Kan*" romanı ile ortak yönleri çoktur. Yazar, her iki eserinde de aydınların, toplumun çehresini değiştirerek gelişmesini sağlayacak en büyük güç olduğunu heyecanla anlatır.

Aybek'in ayrıca "*Zafer ve Zehra*" ile "*Hakgöyler*" (Hakikati Söyleyenler) adlı uzun manzumeleri ve "*Pakistan Teessüratları*" (Pakistan İntibaları) adlı

belgesel eserleri de vardır.

Aybek, Rus şairlerinden Puşkin'in "Yevgeni Onegin" adlı manzum romanını, Lermontov'un "Maskarad" piyesiyle "Demon" adlı uzun manzumesini ve antik Rum eseri "Sosunli Davud" u Özbek Türkçesine tercüme etmiş; "Lirika Hakida" (Şiir Hakkında), "Abdulla Kâdiriyning İcâdiy Yoli" (Abdullah Kâdiri'nin Sanatkârlığı), "Nevâiy Gülşeni" gibi inceleme eserleri de yazmıştır. 1968'de Taşkent'te vefat eden Aybek'in bütün eserleri, 1975-1982 yıllarında 20 cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Şair, 1943 yılında Özbekistan Bilimler Akademisi üyeliğine seçilir ve 1950 yılına kadar Sosyal Bilimler Bölümü'nün başkanlığını da yürütür.

Büyük yazar, "Nevaiy" romanından dolayı Sovyet Devlet Ödülü'nü kazanır. Ayrıca, pek çok madalya ve nişan da almıştır. Öte yandan Hamza Devlet Ödülü'ne de lââyık bulunmuştur. Şair, hem kendi ülkesi hem de dünya edebiyatı için önemli edebî şahsiyetlerden birisi olmuştur. 1 Temmuz 1968 tarihinde vefat etmiştir.

Aybek, çağdaş Özbek edebiyatının en önemli ve en üretken temsilcilerinden birisidir. Hem şiir hem roman hem de diğer alanlarındaki çalışmalarıyla Özbek edebiyatına estetik değeri çok yüksek eserler bırakmıştır.

Şiirlerinden Örnekler:

ANEMNİ ÉSLEB

*Anecan, közleriñ yoqlikler sari
Yumilgen çakqlarge boldi köp zaman.
Faqat, bu oğliñniñ her bir nigahı
Saqlaydi sir kébi hatirañ her an:*

*Yaz çağı ... Sén yekke, ariq boyıda,
Yadiñge kélgen bir derdli qoşiqı
Küyleb sekingine ... halay qoymıda
Qatım tartıb kuçdiñ ümid - topıqı.*

*Küylerken sekin ruhsız aqşamlar
U yaniq közleriñ qaraçığide*

*Kündüzgi mehnətiñ izleri qatar,
Biz-le oltirerdiñ eyvan burçide ...*

*Yəttinçi lampaniñ alav tilçesi
Qaralıq bağırını este tilerken,
Tizəndə bir döppi, ya ton ciyegi,
İşlərdiñ tinmesden, asla tinmesden ...*

*Qahratan qış... Savuq ... Titrer qollarıñ
Tutalmıg igneni ... Ölik bir kéçe
İliq nefesleri söngen tençege
Yatqızgaç bizləni, açib kitabıñ ...*

ANNEMİ HATIRLAYIP

Anneciğim, gözlerin yokluqlara doğru
Yumulduğu vakitlere oldu çok zaman.
Fakat, bu oğlunun her bir bakışı
Saklıyor sır gibi hatıranı her an:

Yaz mevsimi ...Sen tek başına ark boyunda,
Aklına gelen bir dertli türküyü
Söyleyip yavaşça ... hayal koynunda
İlmek atıp kucakladın, ümidini.

Söylerken sakın ruhsuz akşamlar
O yanık gözlerinin karasında
Gündüzki mihnetin izleri katar katar,
Bizimle otururdun eyvan köşesinde ...

Yedinci lambanın alevli ucu
Karanlığın bağrını sakince dilerken,
Dizlerinde bir döppi- veya ton-
Çalışırdın durmadan, asla durmadan

Kara kış... Soğuk ... Titrer ellerin
Tutamaz iğneyi ... Ölü bir gece
Ilık nefesleri sönen tençeye-
Yatırınca bizleri, açıp kitabını ...

SEMERQAND QIZIGE

*Semerqand qızı sévemen séni,
Sévemen séni.
Hicraniñ tartdim, öksitme méni,
Öksitme méni.*

*Başıñden ötdi qapqara künler,
Köziñ yaş saçıb.
Quçgendi séni küzdegi tünler,
Baharler qaçıb.
Qanı yüziñde qanlı çizgiler?
Sorer şairiñ
Bükün parleysen, quyaşmi siler
Altın kakiliñ?*

*Köziñde yaner érk,baht yulduzi,
Yaşneb, bir qara.
Mengülik külsin, tali' iñ yüzi,
Körmey derd, yara.*

*Köksiñe taqqan qızıl laleler
Sre solmesin!
Bahar yolige atdiñ qadimler,
Ayaq talmesin.*

*Semerqand kızı, sévemen séni
Ve anıq bilki:
Zülfñ bağledi, öksitme méni
Yoq sévgim çeki!*

1928

SEMERKAND KIZINA

Semerqand kızı, seviyorum seni,
Seviyorum seni.
Hasretini çektim, üzme beni,
Üzme beni.

Başından geçti, kapkara günler,
Gözün yaş dökerken.
Kucaklamıştı seni, güz geceleri,
Baharlar kaçarken.

Hani yüzündeki kanlı çizgiler?
Sorar şairin.
Bugün parlıyorsun, güneş mi okşar?
Altın kakülünü?

Gözünde yanar özgürlük, baht yıldızı,
Canlanıp, bir bak.

Ebediyen gülsün, talihin yüzü,
Görmeden dert, yara.

Göğsüne taktığın kızıl lâleler
Asla solmasın!
Bahar yoluna attın adımlar,
Ayağın sürçmesin.

Semerkand kızı, seviyorum seni
Ve iyi bil ki:
Zülfün bağladı, üzme beni,
Yoktur sevgimin sınırı!

TEMUR

(Dastange çizgiler)

*A beşer, haq sözdür tarihniñ sözi-
Bir adem titretti cehanni özi.*

*Türkistan qavmiden bir oğlandır u,
Yürişler, qasırğa üzre tikdi tuv.*

*Haqanler, padşahler titretti – aciz;
“-Cehan –bir, padşah mén, mén özüm yalğız!”*

*Tac-tahtler yemrildi, cehan çöker tiz,
Yollaride qalmas şeherlerden iz.*

*Qılıçiden miñleb tökilerdi baş,
Kervan-kervan altın, artda-qan, köz yaş...*

*Semerqandki, cennet, tutaş bağ bostan,
Müstahkem saraylar, éñ güzel asman.*

*Arabdan başlanib hinduge qadar,
Hünermendler bunda oygenler mermer.*

*Taşlar taraşleñen ve kuygenler gışt,
Yaratgenler "Bağı şemal" ve "Behişt".*

*"-Ottız ağaç kelür bağ-rağlerim bar!" -
Maktansa-da Temur, dünya uñe tar!*

*Haşametli üyeler, sölim göşeler,
Selabetli mescid ve medreseler...-*

*Déñizniñ, havaniñ rengide yaner,
Asrler kéçse-de, öçmes bu rengler.*

*Tün ve kün qariler oqırlar qur'an -
Temur hahişi bu, üzilmes bir an.*

*Şehrisebzden u çıqqan serkerde,
Qudreti quyaşge saladı perde.*

TİMUR

(Destana çizgiler)

A, beşer, hak sözdür tarihin sözü;
Bir insan titretti dünyayı (işin)özü.

Türkistan kavminden bir erkektir o,
Seferler, kasırga üstüne dikti tuğ.

Hakanlar, padişahlar titretti – aciz;
“-Dünya birdir, padişah benim, benim yalnız!”

Taç ve tahtlar devrildi, dünya çöker diz,
Yollarında kalmaz şehirlerden iz.

Kılıcından binlerce dökülür (düşman)başı,
Kervan kervan altın, arkada kan, gözyaşı...

Semer kand ki, cennet, bağ ve bostan,
Müstahkem saraylar, en güzel asuman.*1

Araptan başlayıp Hind’e kadar,
Sanatkârlar burada oymuşlar mermir.

Taşlar yontulmuş ve koymuşlar kerpiç,
Yaratmışlar “Bağı şemal” ve “Behişt”.

“-Otuz ağaçlı bağ ve bahçelerim var!”-
Övünse de Timur, dünya ona dar!

Muhteşem evler, güzel köşeler,
Ulu mescid ve medreseler...-

* gökyüzü

Denizin, havanın rengine parlar,
Asırlar geçse de, solmaz bu renkler.

Gece gündüz ihtiyarlar okurlar Kur'an –
Timur'un isteği bu, kesilmez bir an.

Şehrisabz'den çıkmış bir yiğit o,
Kudreti güneşe salar perde.

...

ÉRKİN QUŞ

*Melek kēbi gōzel bir quş,
Tal şâhıge kēlib qondı.
Dēdim: "Quşça, yanımge tüş,
Yaş köñlimge elem toldı.
Bir az küyle, şé'riñ söyle,
Mahzun ruhum qanat qaqsın!
Sırlı, gōzel nağmeleriñ
Emelimniñ şem'in yaqsın."*

*"Yandım érkiñ sevdasında,
Qafeslerden cüde bézdim.
Bağçalarıñ hicrânıda
Yüregi qan tutqun édim."*

*"Qoy, çaqırma kökke uçay,
Érkinlikke éndi çıqay;
Bahar kēlib, her yaq küldi,*

Çéçeklerini bir az quçay!"
Déye quşça her yan baqdı.
Tınıq kökke qanat qaadı.

1924

ÖZGÜR KUŞ

Melek gibi güzel bir kuş,
Dal ucuna gelerek kondu.
Dedim: "Kuşçuk, yanıma in,
Genç gönlüme üzüntü doldu.
Biraz öt, şiirini söyle,
Üzgün ruhum kanat açsın!
Sırlı, güzel ezgilerin
Özlemimin mumunu yaksın."

"Yandım özgürlüğün sevdasında,
Kafeslerden çok bezdim.
Bahçelerin hasretinde
Yüreği kan tutsak idim."

"Bırak, çağırma göğe uçayım,
Özgürlüğe şimdi çıkayım;
Bahar gelince her yan güldü,
Çiçekleri biraz sarayım!"
Diyerek kuşçuk her yana baktı.
Durgun göğe kanat açdı.

1924

DÉÑİZ BOYIDA HAYÂLLERİM

*Köz aldım da oşa déñiz ve qırğaq...^{*2}
 Oşa suvlar gâh qaynar, gâh sıvırlar.
 Oşa quşlar tolqınlarnı quçaraq
 Pervâz qılar, ufklarga intiler.*

*Yâdıñdamı, otırdık balqonda
 Zer saç yayıb quyaş suvge şonğırken.
 Naq oşandey tolqın zerrin elvânge
 Bürkigendey ilk yulduzlar tâze şen...*

*A, ötibdi qança zamân, köz yumsam,
 Saçlarımge aralabdı qança aq!
 Lekin méniñ yüregimde hâzır hem
 Séniñ sévgiñ evvelgidey tolaraq...*

1950

DENİZ BOYUNDA HAYALLERİM

*Göz önümde işte o deniz ve kıyı...
 İşte o sular bazen kaynar, bazen fısıldar.
 İşte o kuşlar dalgaları kucaklayarak
 Uçar gider, ufuklara yönelir.*

*Hatırında mı, otururduk balkonda
 Altın saç yayarak güneş suya batarken.*

* Şair, burada Karadeniz'le ilgili duygularını dile getirmiştir.

Tam öyle dalga zerrin elvâna
Sarılmış gibi ilk yıldızlar taze şen...

A, geçmiş ne kadar zaman, göz yumsam,
Saçlarıma karışmış ne kadar ak!
Ancak benim yüreğimde şimdi de
Senin sevgin evvelki gibi dopdolu...

1950